

NEKE KLASIČNE DILEME O VRIJEDNOSTI EKOLOŠKOG PRISTUPA U ANALIZI DEVIJANTNOG PONAŠANJA

Ognjen Čaldarović

Filozofski fakultet, Zagreb

Ekološki (okolinski, environmentalni) pristup analizi devijantnog ponašanja značajan je još od prvih usmjerenih istraživanja sociologa tzv. čikaške škole (E. R. Park, E. W. Burgess, F. M. Trasher, H. D. McKay, C. R. Shaw, R. D. McKenzie, W. I. Thomas, L. Wirth i drugi). Interes prema ekološkom pristupu vjerojatno ne slabi radi značaja koji se u analizi fenomena suvremene urbane civilizacije pridaje elementima tzv. fizičke, ali i šire shvaćene okoline. Sukladno premještanju osnovnog interesa s pojedinca, kao osnovnog »agensa« devijantnog ponašanja, naglasak se sve više koncentrira na elemente uže i šire okoline.

1. Osnovni elementi ekološkog pristupa

Ekološki pristup u društvenim znanostima, a napose u analizi devijantnog ponašanja, uzima u obzir elemente uže i šire okoline te tako nastavlja tradiciju onih škola u tumačenju društvene akcije koje su isticale važnost sredine, kao determinante ponašanje pojedinca u određenoj socijalnoj situaciji.¹

Prostor u kojem čovjek živi (sredina, okoliš) čini relativno kompleksna okolina.² Najčešće su slijedeće podjele sredine relevantne za daljnje diferenciranje pojedinih elemenata i utvrđivanja stupnja važnosti njenog utjecaja:

a) prirodna sredina i izgrađena (artificijalna) sredina. Ta podjela je jedna od najčešćih i odnosi se uglavnom na podjelu elemenata sredine prema kriteriju »fizičke okoline«.

¹ Tu ostavljamo po strani široku mogućnost raspravljanja značaja međuutjecaja među pojedincom i okolinom, kao osnovnog okvira promatranja. Složit ćemo se da su odnosi među pojedincom i okolinom veoma kompleksni i dinamični, te da postoji određeno međudjelovanje u kome je teško prosuđivati, tko ima presudniji utjecaj u pojedinoj socijalnoj situaciji: pojedinac ili okolina.

² Klasične formulacije o upotrebi »ljudske ekologije« (human ecology) nastavljaju se na pokušaje ekstenzije biološki shvaćene ekologije na socijalne odnose života ljudi u gradovima. U tom smislu je po Bergelu »ekologija ... definirana kao teorija međuodnosa između habitata i čovjeka«. Usporedi u E. Bergel, Urban Sociology, 1955, str. 4.

b) prirodna i socijalna sredina, odnosno »fizička« i socijalna sredina — također je veoma česta podjela koja se češće susreće u urbanističkom tretiranju ekoloških činilaca. U takvoj podjeli »fizička« okolina predstavlja izgrađenu okolinu, a socijalna sredina odgovara populaciji i svim odnosima koji se odvijaju među stanovništvom.

Budući da su u suvremenoj gradskoj civilizaciji elementi prirodne okoline gotovo u potpunosti »neprirodni« (drugim riječima, prirodna okolina koju u urbanom kontekstu čini, na primjer, park, također je »prerađena« okolina pa se više ne može govoriti o »prirodnoj« u pravom smislu riječi), čini se ispravnijim govoriti o, na jednoj strani, fizičkoj sredini koja se sastoji od izgrađene i neizgrađene okoline i, na drugoj strani, o socijalnoj sredini. Zadržat ćemo se na takvoj klasifikaciji da bismo izbjegli nedovoljnu diferenciranost pojmova koja može proizaći iz složenog definiranja ljudske sredine pomoću pojma socijalne sredine, koja u sebi obuhvaća i elemente izgrađene i neizgrađene fizičke okoline, kao i, naravno, elemente socijalne okoline.

a. Elementi fizičke sredine

Nabrojat ćemo i ukratko razmotriti osnovne elemente fizičke i socijalne sredine relevantne za analizu devijantnog ponašanja. Pokušajmo prvo izlučiti osnovne elemente fizičke okoline.

a) izgrađen prostor i sadržaji prostora jedan je od očiglednih elemenata koji sadrži sve objekte i sadržaje svih vrsta koji su smješteni bilo u objekte (na primjer, gostionice, uredi), bilo van njih (na primjer, park, ples, igralište). U izgrađenom prostoru potrebno je razlikovati specifične elemente fizičke strukture. Zato je moguće govoriti o slijedećim kategorijama:

- centar grada (trgovačko-poslovni, tradicionalni centar, prometni centar);
- potcentar — tradicionalni, ali i planirani, novi;
- blokovska, pretežno stambena struktura stanovanja;
- soliterna, slobodnostojeća struktura pretežno stambenih objekata;
- »nova naselja« — prostor organiziran i izgrađen u kombiniranoj maniri polublokovske i soliterne izgradnje a s osnovnom idejom o »jedinici susjedstva«, odnosno mikrorajonu;
- prostori obiteljske, pretežno niske stambene izgradnje;
- prostori pretežno nekontrolirane (»divlje«) izgradnje;
- prostori vila i »visokog stanovanja«;
- prostori proizvodnih aktivnosti — tvornice, koncentracije radnih mjesta;
- prometne površine;
- slobodne, zelene i rekreativne površine.

Takvu podjelu fizičke sredine u određenom urbanom kontekstu potrebno je kombinirati s podjelom na raznolike i relativno dominirajuće sadržaje u pojedinim dijelovima prostora grada. Prostor određene urbane zajednice dijeli se prema sadržajima:

- a) prostori grada s pretežno monofunkcionalnim sadržajima:
 - stanovanje (nova naselja, suburbije)
 - tvornice, prostori proizvodnih aktivnosti
 - servisi, promet, usluge, skladišta
 - rekreacione površine.
- b) prostori grada s (relativno) polifunkcionalnim sadržajima:
 - trgovačko-ugostiteljski dijelovi grada (najčešće tradicionalni centar grada)
 - opskrbeni centri u novim dijelovima grada
 - prostori intenzivne socijalne komunikacije (trgovi, kavane, kina, trgovačke ulice, itd.)

Analiza problema devijantnog ponašanja u urbanim okvirima trebala bi obuhvatiti, a u okviru osnovne pretpostavke da ekološki momenti mogu utjecati na etiologiju devijantnog ponašanja, istraživanje mjesta stalnog boravka ali, naravno, i mjesta izvršenja određenog oblika devijantnog ponašanja pojedinca. Dapače, utjecaj elemenata okoline možda je i važniji za studij devijantnog ponašanja od studija okoline izvršenja djela.³ Pri tome je važno analizirati osnovne elemente fizičke okoline: karakteristike naselja, karakteristike objekta za stanovanje (visina, broj stanova, ukupan broj osoba u objektu, »arhitektonski obrazac«, orijentacija objekta u okviru naselja, identifikacioni elementi u okviru naselja, očuvanost, starost, kvaliteta izgrađenosti objekta, stanje neposredne okoline, udaljenost od drugih objekata, i sl.), karakteristike stana (veličina, broj osoba, broj kvadratnih metara po osobi, broj osoba po prostoriji, sobi, visina stropa, vrsta pogleda iz stana, visina lociranosti stana u objektu, zvučne izolacije od vanjskih smetnji i smetnji unutar zgrade itd.). Takvo nizanje elemenata može poslužiti za stvaranje osnovnog okvira promatranja međuuvjetovanosti elemenata okoline devijantnog ponašanja.

b. Elementi socijalne sredine

Pored elemenata koje smo razmotrili u okviru općeg naziva »fizička struktura« (fizička sredina), važne elemente u analizi predstavljaju elementi tzv. socijalne strukture ili socijalne sredine. Pri tome se obično misli na slijedeće elemente:

- osnovna demografska struktura stanovništva pojedinog naselja ili manjih dijelova naselja (spol, starost, zanimanje, socijalno i prostorno porijeklo, migranti — autohtono stanovništvo);

³ U tom smislu uputna je sugestija o podjeli okoline na »mikro« i na »makro« okolinu. Usp. Keith D. Harries, *The Geography of Crime and Justice*, Mc Graw Hill Comp., 1974, pp. 61—78. O značaju ekoloških koncepcija i problematici razvoja, prostora i društvenih promjena pogledaj rad od Z. Milnara »Ekološke koncepcije, prostorno- društvene promjene i razvoj«, »Revija za sociologiju«, 1-2/1978., str. 75—88.

- nacionalna (rasna) struktura stanovništva;
- struktura populacije prema tipu obitelji, broju djece, socijalnom statusu, visini prihoda, strukturi potrošnje;
- struktura populacije prema osnovnim socijalnim vrijednosnim obrascima (normativno prihvaćanje i marginalni obrasci).

Osnovna je pretpostavka analize spomenutih elemenata da postoji **određena međupovezanost među spomenutim elementima i njihovom eventualnom djelovanju, odnosno utjecaja na stupnjeve devijantnog ponašanja pojedinca ili pojedinih socijalnih grupa**. Mnoga istraživanja devijantnog ponašanja ukazala su na veliki značaj spomenutih elemenata u analizi etiologije devijantnog ponašanja. Znatno više od elemenata koje smo spomenuli, nabrajajući elemente fizičke strukture. Međutim, interes istraživača podjednako je usmjeren i na analizu elemenata fizičke okoline i njihovog eventualnog doprinosa etiologiji devijantnog ponašanja.

2. Značenje elemenata ekološkog pristupa u analizi devijantnog ponašanja

Osnovna pretpostavka ekološkog pristupa je da devijantno ponašanje **nije ravnomjerno raspoređeno u urbanim prostorima, nego da više ili manje na neslučajan način prati određene elemente fizičke i socijalne strukture stanovništva**. U istraživanjima su primjereno toj osnovnoj pretpostavci istaknuti pojedini elementi koje smo spomenuli u prethodnom odjeljku. Ukratko, prikazat ćemo neke i o njima kritički raspraviti.

a) Prostorna struktura grada (strukture urbane zajednice)⁴

Najgrublji i najmanje strukturiran element u ekološkoj analizi etiologije devijantnog ponašanja je **struktura grada**. Osnovna pretpostavka pri uvažavanju elementa strukture grada u analizi devijantnog ponašanja je specifičnost sadržajne i uže fizičke strukture organizacije prostora grada.

Većina istraživačkih iskustava a i preporuka istraživača potječe iz SAD. Mnoga istraživanja u SAD utvrdila su da je stupanj kriminaliteta različit u pojedinih dijelovima grada. Kriminalitet je veći u centrima gradova i postupno opada od centra prema periferiji. Takva pretpostavka u najvećem broju istraživanja našla je i svoju potvrdu.

Pri spominjanju takvih podataka potrebno je naglasiti značajne razlike koje postoje u prostornoj organizaciji američkih i evropskih gradova, posebno naših. Tradicija američkih istraživača kreće se uglavnom na liniji relativno strogo prihvaćene zonske strukture grada koja pretpostavlja postojanje centra grada, najčešće izraženog u formi relativno definiranog

⁴ Nećemo ulaziti u analizu djelovanja procesa urbanizacije i industrijalizacije na formiranje strukture grada. Ti se procesi inače smatraju elementima značajnim za globalno razmatranje stupnja kriminaliteta u prostorima određenih urbanih zajednica. Najznačajnija razlika koja postoji između ruralnih i urbanih predjela u stupnju kriminaliteta izgleda da nije sinkrono prihvaćena od većine istraživača. Usp. npr. stavove M. Clibarda u knjizi: *Sociology of Deviant Behavior*, Rinehart and Co., New York, 1957, str. 76.

CBD-a (Central Business District). Pomakom od CBD-a dolazi se do prve zone tranzicije —zone tvornica i zone lošeg stanovanja. Tek iza te zone i iza zone prometnih koridora dolazi se do zone rezidencijalnog stanovanja u kojima je uobičajen znatno manji stupanj devijantnog ponašanja.⁵

Osnovna je pretpostavka takvog stajališta da u analizi fizičke strukture grada postoje određeni relativno stabilni obrasci prostorne organizacije — centralne poslovne zone, zone tvornica, zone lošeg stanovanja i zone rezidencijalnog — suburbanog stanovanja.

Evropski gradovi, nasuprot američkim, ne pokazuju takvu stabilnost obrasca prostorne organizacije. Historijska tradicija prostorne organizacije većine evropskih gradova pokazuje da je sa sadržajima koji su karakteristični za centralnu poslovnu zonu (američki CBD) uglavnom pomiješano i mnoštvo drugih sadržaja, od čega su možda najvažniji stanovanje i kulturni sadržaji. Evropski gradovi, nasuprot američkim, nemaju toliko striktno odvojeno korištenje gradskog zemljišta, što je izraženo u relativno čvrstoj diferencijaciji stanovanja i drugih aktivnosti.⁶

b. Prostorna struktura pojedinih dijelova grada

Struktura grada kao karakteristična varijabla, pri analizi devijantnog ponašanja, relevantna je za istraživanja o prostornim strukturama pojedinih dijelova (zona) grada. Pri takvim analizama pažnja je najčešće usmjerena na istraživanja o strukturnim i prostornim karakteristikama područja stanovanja u gradu. Zato su uputne slijedeće diferencijacije: stambeni blokovi (historijski, ali i novi), samostojeće strukture — soliteri ili općenito tzv. »kolektivno« i tzv. »individualno« stanovanje (javno i privatno); zatim, gustoća naseljenosti po jedinici površine, odnosi izgrađenih i neizgrađenih površina, visine zgrada i prostorni obrazac koncepta naselja, i sl.

Možda je najbolja analiza mogućeg međutjecaja između elemenata visine objekata i pojave devijantnog ponašanja studija O. Newmana, »Defensible Space«. Newman naglašava utvrđenu činjenicu: s porastom visine zgrada za stanovanje, raste stupanj kriminaliteta u internim prostorima zgrade (u objektima koji su visoki do 3 kata učinjeno je ukupno 17.2% kriminalnih djela, a u prostorima objekata višim od 13 katova udjel kriminalnih djela bio je čak 54,8%).⁷ Visoke zgrade pokazale su se neprikladnijim za stanovanje i u nekim drugim istraživanjima uvjeta stanovanja. Utvrđeno je da s porastom visine lociranosti stambene jedinice opada mogućnost vizualne kontrole, raste osjećaj straha, izgubljenosti i neprilagodivosti.⁸ Nije slučajno da mnoga istraživanja aspiracija k oblicima stanovanja

⁵ Od takve, pretpostavke polazi i M. Clinard, op. cit. str. 79, kao i Shaw i McKay, odnosno većina istraživačkih poduhvata tzv. »čikaške škole« urbane sociologije. Pored primjene Burgessove koncentrično-zonske teorije, poznata je i teorija sektora H. Hoyta, zatim teorija »prirodnih područja«, teorija »simboličkih vrijednosti« (W. Firey), i sl. Ekspanatorna moć raznih ekoloških teorija dovodi se ozbiljnije u pitanje tek u novije vrijeme (Simmie, Harvey, Pckvance, Castells, Lefebvre i drugi).

⁶ I u nas su, naravno, tendencije »sitzacije« prisutne već niz godina, no ne treba zaboraviti da je npr. u Zagrebu stanovanje još uvijek jedan od dominantnih sadržaja prostora užeg centra grada pa bismo, ukoliko smatramo plodonosnim provođenje ekološke analize u nas, morali izmisliti nekakav naš »model«.

⁷ Oscar Newman, *Defensible Space*, Macmillan, 1972, str. 27–33.

⁸ Usporedi npr. istraživanje Sociološka studija naselja Knežija, Kalinovica i Srednjaci, O. Čaldarović, M. Richter, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb 1974. Slični rezultati dobijeni su u mnogim istraživanjima koje je organizirao Savezni zavod za urbanizam i komunalne i stambena pitanja (usporedi u tom smislu materijale sa simpozija »Sociološki aspekti izgradnje gradova«, Beograd, 1967.).

nedvojbeno ukazuju na veliku sklonost k stanovanju u manjim objektima (najčešće u granicama do dva — tri kata).⁹

Često je razmatran i element **gustoće stanovanja**. Osnovna je pretpostavka u analizi međuuvjetovanosti gustoće stanovanja i devijantnog ponašanja da se iznad određene gustoće stanovanja (broj stanovnika na određenoj jedinici površine) pojave devijantnog ponašanja mogu prije očekivati, nego ispod te granice. K. Harries spominje važnu distinkciju kod proučavanja gustoće stanovanja između »density« (gustoće) i »crowding« (gomilanja), što se često pretvara u »overcrowding« (prenatranost). Ističući da dimenzija »density« predstavlja mjerljiviju vrijednost u urbanističkom i analitičkom planiranju, on naglašava potrebu preciziranja gustoće (»density«) pojmom »crowding«, što predstavlja **individualnu percepciju broja osoba na određenoj mjeri površine**. Naglašavajući značenje individualnog procjenjivanja situacije gustoće stanovanja, on predlaže uvođenje tzv. »crowding index« (indeks gomilanja), što bi moglo predstavljati »... dobru mjeru jer aproksimira ljudske reakcije u odnosu na prostor i može pomoći u boljem predviđanju karakteristike prostora buduće socijalne patologije.«¹⁰

Gustoća stanovanja najčešće se izražava brojem osoba na jedinici površine ali i specifičnije: broj osoba na jednu prostornu jedinicu — sobu, količina površine (u kvadratnim metrima) na jednu osobu, prosječan broj osoba na prosječnu veličinu stana u određenom predjelu, itd. Gustoća stanovanja sama za sebe vjerojatno ne može biti dovoljno diskriminatoran element za validno razmatranje njene eventualne povezanosti sa stupnjem devijantnog ponašanja. Poznato je, naime, da je gustoća stanovanja u nekim našim gradovima najveća u starijim dijelovima tih gradova, u objektima organiziranim u blokove (na primjer, Donji grad u Zagrebu), pa ipak, oni »ne prednjače« u stupnju devijantnog ponašanja, niti bismo mogli reći da je eventualno devijantno ponašanje, koje je izraženo u tim dijelovima gradova, potaknuto eventualno visokom gustoćom stanovanja. Gustoća stanovanja je očigledno suplementaran element koji može doprinijeti pojavi devijantnog ponašanja, no koji ne može samostalno opravdati sebe, kao glavnog »uzročnika«. Zaključujući, mogli bismo pretpostaviti da je zbog manje gustoće u tzv. »individualnim naseljima« (naseljima obiteljske izgradnje) delinkvencija manje izražena. Pri tome bismo, naravno, ispustili iz vida mnoge druge razlike koje mogu biti relevantne za istraživanje uzroka devijantnog ponašanja.

c) Sadržajna struktura grada

Pored značaja istraživanja elemenata prostorne strukture grada i elemenata prostorne organizacije pojedinih predjela grada — najčešće stambenih predjela — značajno mjesto u ekološkom pristupu analizi devijantnog ponašanja zauzima analiza utjecaja specifične sadržajne strukture grada.

⁹ Teško je tvrditi da samo jedan element direktno utječe na »izazivanje«, odnosno poticanje intenzivnijeg pojavljivanja određene pojave, no situacije u tzv. »novim naseljima« u nekim elementima pokazuju odlike anomičnih odnosa stanovnika, koji možda nastaju kao posljedice elemenata monotonijske fizičke strukture.

¹⁰ Keith D. Harries, op. cit. str. 83. Također, o aspektima gustoće stanovanja govore i A. McCord i W. McCord. Usp. u Urban Social Conflict, C. W. Mosby, Saint Louis, 1977. str. 11.

Osnovna pretpostavka istraživanja sadržajne strukture gradskog tkiva nalazi se u osnovnoj postavci ekološkog pristupa — **distribucija devijantnog ponašanja prati određene obrasce prostorne organizacije grada na neslučajan način**. Zato pojedini predjeli grada mogu, zbog različite sadržajne strukture, biti dijelovi u kojima je stupanj devijantnog ponašanja viši ili niži. U većini američkih studija o problemima socijalne delinkvencije, naglašava se značaj centra grada radi njegove specifične polifunkcionalne strukture sadržaja (uredi, trgovine, restorani, itd.). U sklopu središnje hipoteze o relativno različitom stupnju devijantnog ponašanja u dijelovima grada različite sadržajne strukture, ističe se i ovakva pretpostavka: što je pojedini predio grada sadržajno monofunkcionalniji, jednoličniji, to će stupanj devijantnog ponašanja biti manji. Naravno, moguća je i sasvim suprotna pretpostavka. Međutim, pojedini sadržaji »iskaču« kao najčešće prostorne lokacije počinjavanja devijantnih čina. Pri tome posebno mislimo na autobusna stajališta (kolodvori), željezničke kolodvori, parkove te, naravno, razne vrste ugostiteljskih objekata. Neosporno je da nabrojani lokaliteti predstavljaju potencijalno kriminogene zone u gradu zbog specifične sadržajne strukture prostora. Pretpostavka takvoj tvrdnji je da se u takvim prostornim lokacijama grada okupljaju najčešće osobe čije devijantno ponašanje može biti specifičnom sadržajnom strukturom prostora potencirano.

Monotoni i prostorno izolirani dijelovi grada mogu zbog nedostatka većeg broja osoba postati uobičajene lokacije počinjavanja kriminalnih čina. Interesantno bi bilo istražiti da li monotonija novih naselja eventualno »izaziva« određene oblike devijantnog ponašanja. Dosadašnja iskustva istraživanja novih naselja govore o manje izraženim procesima socijalne integracije i kooperativnosti među stanovnicima takvih naselja, čemu možda najviše doprinosi nedostatak elementa pozitivne adaptiranosti na postojeće životne okvire.¹¹

Bilo bi interesantno istražiti i potencijalnu delinkventnost zajedničkih komunikacijskih prostora u suvremenim stambenim zgradama mahom u novim naseljima. Najčešći tipovi odnosa spram takvih prostora (zajednički ulaz u zgradu, pretprostor pred ulazom, ulaz u dizalo, poštanski sandučići, zajedničke prostorije za odlaganje smeća, i sl.), prema dosadašnjim iskustvima, pretežno su agresivnog tipa. Ne dolazi li možda do frustriranosti uslijed kompleksnih uvjeta života u novim naseljima, napose u suvremenim funkcionalnim ćelijama za stanovanje?

d) Pojedinaac i ljudske grupe u gradu

Pored elemenata fizičke strukture, osvrnimo se ukratko i na bitne elemente socijalne strukture stanovništva o kojima se najčešće raspravlja u analizi devijantnog ponašanja u urbanim uvjetima.

U većini analiza naglašava se značaj urbanizacije kao svjetskog procesa koji agregira pojedince različitih kulturnih nivoa, socijalnih iskustava,

¹¹ O tome se raspravljalo na simpoziju »Socijalna integracija u urbanim sredinama« koji je održan u organizaciji sekcije za sociologiju naselja i prostornog planiranja Sociološkog društva Hrvatske u svibnju 1977. godine u Zagrebu.

aspiracija i očekivanja u jedan kontekst transformiranog života u suvremenom gradu. U suvremenom gradu prevladavaju sekundarne relacije među ljudima, klasična obitelj i njena funkcija slabe, socijalni se agregati javljaju kao surogati ljudske socijalne komunikacije. U takvoj otuđenoj sredini, podređenoj industriji stanovanja, prijevoza, rada, zabave i života uopće, pojedinac se najčešće osjeća izgubljenim i povezuje se u različite socijalne grupe istomišljenika. Ako je pojedinčeva socijalna egzistencija povezana u negativnom smislu s nekvalitetnim uvjetima stanovanja, mogućnosti za devijantno ponašanje još su i veće.

Mnogobrojne studije devijantnog ponašanja u SAD ukazale su na važnost povezivanja položaja pojedinca u globalnoj zajednici i njegovog položaja u mikro-zajednici. Industrijalizacija i urbanizacija dovele su do procesa funkcionalizacije upotrebe gradskog prostora, razdvajajući stanovanje od rada, privatnu od javne egzistencije. Početkom ovog stoljeća industrijalizacija je dovela do stvaranja industrijskih zona, zona stanovanja za višu i nižu (radničku) klasu, koja je najčešće stanovala substandardno u različitim oblicima slamova. Opća egzistencijalna situacija pojedinca u okvirima njegove primarne socijalne grupe je, dakle, element koji može utjecati na povećanje sklonosti k devijantnom ponašanju.

U literaturi se često operira s pojmovima stupnja socijalne stabilnosti, odnosno stupnja socijalne dezorganiziranosti.¹² Na pojmove koji su spomenuti nadovezuje se i potreba uvažavanja specifične »kulture slamova«, posebnog sistema socijalnih normi koje vladaju u takvim »mikro-društvima« a koji nastaju u opreci s normativnim sistemom koji orijentira ponašanje u širem smislu pripadnika određene zajednice u konsenzualnom smislu. Na glašavanje značaja posebnih subkultura, drugačijih vrijednosnih sistema ponašanja koji vladaju u takvim mikrozajednicama često se javlja kao eksplikacijski element u određivanju uvjeta nastajanja delinkventnog ponašanja. Sukob pojedinca s normama ponašanja koje se inače svakodnevno krše, gubitak vjere u postojanje zajedničkih interesa zajednice, osjećaj depriviranosti u raspodjeli društvenog bogatstva,¹³ kao i realno mjerljiv viši stupanj egzistencijalne ugroženosti, mogu dovesti do veće sklonosti devijantnom ponašanju. Osjećaj opće depriviranosti i ugroženosti nastaje na realnim osnovama slabijeg standarda stanovanja (manje prostora po osobi, nekomforan prostor, nekvalitetna izgradnja, veća udaljenost od centra grada, pravna nesigurnost, i sl.) pa se anomično ponašanje lakše može razviti.

Inzistiranje na eksplicaciji uz pomoć »posebnih obrazaca subkulture slamova« ili »posebnih socijalnih ciljeva« najčešće migrantskih skupina u gradovima ima prije svega veći značaj za neka društva u kojima su klasne i socijalne razlike eksplicirane kao institucionalizirane vrijednosti normativne strukture ponašanja, te one bivaju i analizirane. Međutim, inzistiranje

¹² I. Berg kaže slijedeće: »Općenito, teorija koja uzročno povezuje siromaštvo i socijalnu dezorganizaciju u slamovima s delinkvencijom oslanja se na slijedeće: delinkventni stupanj u određenom području bit će nizak i pored loših uvjeta za stanovanje i siromaštva, ukoliko je područje socijalno stabilno. Socijalna nestabilnost pod fizičkim uvjetima života u slamu stvara mogućnosti za razvoj delinkvencije«. Ivar Berg, *Economic Factors in Delinquency*, u knjizi, *Juvenile Delinquency, A Reader*, ed. by R. D. Knoutden and S. Schaffer, Random House Inc., New York, 1970., str. 227.

¹³ U smislu diskutiranja problematike »socijalne pravde« veoma je instruktivna knjiga Davida Harveya, *Social Justice and the City*, Edward Arnold Publishers, London, 1975.

na spomenutim elementima kod nas ne bi dovelo, po našem mišljenju, do plodnih zaključaka. Rezultat analize posebnog položaja pojedinih ljudskih grupa, stratuma, slojeva ili klasa mogao bi dovesti do strukturiranja obrascu stvaranja socijalne ugroženosti, kao jednog od elemenata koji determinira stupanj devijantnog ponašanja.

Analizirajući pojedine elemente ekološkog pristupa problemu istraživanja devijantnog ponašanja, naglasili smo neke najvažnije, najčešće korištene elemente. Opravdana je pretpostavka da svaki nabrojeni element može doprinijeti razvoju devijantnog ponašanja, ali očigledno je da je potencijalno devijantna situacija definirana jedino kao skup raznolikih elemenata koji djeluju određenim intenzitetom u određenoj sredini, »izazivajući« veći ili manji stupanj devijantnog ponašanja.¹⁴

Ukratko smo razmotrili neke »klasične« dileme koje se javljaju pri kritičkom razmatranju vrijednosti tzv. ekološkog pristupa analizi devijantnog ponašanja. Očigledno je da je vrijeme jednostranog i linearnog primjenjivanja ekološkog pristupa iza nas te da se i on i dobar dio tzv. tradicionalne urbane sociologije nalaze u krizi koja se posebno manifestira u posljednjih desetak godina.¹⁵

Problematika istraživanja elemenata devijantnog ponašanja u urbanim cjelinama uglavnom se kreće u okvirima klasičnih dimenzija i kategorija ekološke analize, odnosno urbane sociologije. Noviji bi pristup morao računati s potrebom redefiniranja koncepta devijantnog i pojma normalnog u suvremenom društvu. Doprinos urbane sociologije u toj analizi mogao bi biti samo jedan od doprinosa, a klasični ili djelomično klasični pristup imao bi svakako manje udjela.

Ognjen Čaldarović

SOME CLASSICAL DILEMMAS CONCERNING THE VALIDITY OF THE ENVIRONMENTAL APPROACH TO DEVIANT BEHAVIOR

(Summary)

This text examines the classical environmental analysis of deviant behavior based on the works of sociologists from the »Chicago« School of urban sociology (E. R. Park, E. W. Burgess, F. M. Thrasher, H. D. McKay, C. R. Shaw, R. D. McKenzie and others). Particular attention is paid to analyzing the elements of the environmental approach, elements of the »physical« and »social« environment, based on the assumption that environmental structure and the »provocation« of deviant behavior are interconnected.

¹⁴ »Zločin se dešava kao odgovor na kompleksnu interakciju među socijalnim i prostornim uvjetima«. K. Harries, op. cit. str. 79.

¹⁵ Dovoljno je podsjetiti na sve moguće oblike kritike koju tradicionalnoj urbanoj sociologiji upućuje njen svakako najoštrij kritičar Manuel Castells, u knjizi *La question urbaine*. Koliko su te kritike »rušilačke«, a koliko pružaju plodonosnu perspektivu za utemeljivanje »nove« urbane sociologije, svakako je još otvoreno pitanje. O tome usporedi stimulativne prijedloge za preispitivanje značajnosti »novog vala« u urbanoj sociologiji M. Harloea, *Captive Cities*, J. Willey & sons (Introduction, str. 1—49.) kao i instruktivni prilog E. Mingionea u istoj knjizi (str. 89—111.). Instruktivne su i napomene koje daje C. Pickvance u knjizi *Urban Sociology, Critical Essays*, Tavistock, 1976. (Introduction: Historical Materialistic Approach to Urban sociology, str. 1—33) i prilozi drugih autora u spomenutim publikacijama. Tradicionalna problematika »grada kao eksplanatorne varijable« još čeka »novo« prosuđivanje.

The text proposes the division of the physical environment into smaller spaced units, settlements, and structures through a comparative study of the structure of various cities according to population density, structural capacity, the position of social groups in the city, etc. The classical environmental analysis does not, the author concludes, represent a satisfactory theoretical framework to fully explain the phenomenon of deviant behavior: It offers only a partial approach to the problem. The newer criticism of »traditional urban« sociology, to the largest extent, hits just these environmental theories (particularly M. Castells). Finally, it is necessary to establish new theoretical frameworks for the study of deviant behavior, above all, to adequately define the concept of deviancy and normalcy.

Translated by
Ognjen Čaldarović